

Datum: 05-11-2005

Pagina: 008_1

Rubriek: Volgens

Auteur: BORG, L. TER

Soort artikel: Interview

Kunstenaar

Christine Koenigs

Tekst Lucette ter Borg Fotografie Michiel van Nieuwkerk

Christine Koenigs (1952) probeert al tien jaar de collectie Oude Meester-tekeningen van haar grootvader Franz Koenigs terug te krijgen. Het bezoek van Poetin kan opheldering verschaffen.

De Koenigs-collectie bevindt zich momenteel in een juridisch niemandsland. Alleen iemand als Poetin kan dit vacuüm opheffen en besluiten een nieuw tijdperk in te stappen. Het is onzin te bedenken dat zijn ambtenaren of commissieleden dat kunnen. Dat kan alleen hij. Met zijn bezoek aan Nederland, deze week, kan hij daarom geschiedenis schrijven. Hij kan een groot gebaar maken en de 306 Koenigs-tekeningen die zich nu in het Poesjkin-museum in Moskou bevinden aan Nederland teruggeven.

Dat gebaar zal vele malen groter en belangwekkender zijn dan de vraag onder welke omstandigheden, door wie en voor hoeveel geld de collectie destijds is verkocht. Zo kan Poetin symbolisch de wonden helen die tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn geslagen. Een aantal jaren geleden vormde de collectie van mijn grootvader nog een twistpunt tussen Nederland en de Russische Federatie. Dat station is gelukkig gepasseerd. De vraag is nu veel meer: hoe gaan we deze kwestie oplossen?

De Koenigs-collectie is een oude Europese schat. Ze is historisch gezien belangrijker dan het Trojaanse goud. Wat is het Trojaanse goud meer dan een paar gouden ooringetjes? De Koenigs-collectie omvat 135 Rembrandt-tekeningen, vijfhonderd tekeningen van Fra Bartolommeo, Titiaan, Tintoretto, Veronese, Holbein, maar ook van Fragonard en Watteau. Tekeningen vormen het allerkwetsbaarste onderdeel van kunst – en Oude Meester-tekeningen zijn dan ook nog eens het allerbijzonderst. Mijn grootvader bracht de collectie in de loop van vijftientig jaar bij elkaar. Kijk naar zo'n naar de natuur getekende tekening van Fra Bartolommeo: de kunstenaar gebruikte de afbeelding later in schilderijen, daar perfectioneerde hij de figuur. Maar op de tekening zie je hoe mensen er werkelijk in 1400 en 1500 uitzagen, hoe ze liepen en zich gedroegen.

De familie heeft lange tijd gedacht dat de tekeningen waren verbrand, vernietigd bij de bombardementen op Dresden. Maar in 1987 gaf de toenmalige DDR onverwacht drieëndertig tekeningen uit de collectie terug aan Nederland. Er verscheen een artikel van Kirby Talley in The Art News, over twee Russische onderzoekers die beweerden honderden tekeningen uit de Koenigs-collectie in een geheim depot ergens in Moskou te hebben gezien, in dezelfde zwarte dozen als waarin mijn grootmoeder ze in de jaren twintig en dertig had bewaard. In 1987 publiceerde het Kupferstichkabinett in Dresden naar aanleiding van de teruggave een catalogus. Hierin stond dat de Koenigs-tekeningen in mei 1940 door de "fascistische Duitse Wehrmacht" in beslag waren genomen bij Museum Boijmans in Rotterdam. De Wehrmacht handelde in opdracht van Hitler, die een groot Germaans museum in Linz wilde bouwen.

Onze familie was ontsteld. Men wist uit verhalen niet anders dan dat de verkoop door de Rotterdamse havenbaron D. G. Van Beuningen aan de Duitsers vrijwillig was geweest. (Van Beuningen kocht de Koenigs-collectie in april 1940 – red.). Mijn vader zei onthutst: "Misschien

hebben ze wel gelijk. Het was tenslotte oorlog, misschien stond Van Beuningen met een pistool op zijn borst. Hoe kunnen wij dat nou weten!?” Ik vroeg: “Maar hoe zat het dan? Hoe zijn de tekeningen verkocht? Voor hoeveel? En wanneer?”

Naar aanleiding van de terugkeer van de tekeningen uit Dresden verscheen ook een door de Nederlandse overheid uitgegeven catalogus: Missing Old Master Drawings from the Franz Koenigs Collection. Die catalogus was bedoeld om de wereld duidelijk te maken dat de Nederlandse Staat aanspraak maakte op een kleine vijfhonderd in de oorlog vermiste tekeningen van Franz Koenigs. Mijn grootvader zag zich in de jaren dertig genoodzaakt zijn collectie in onderpand te geven aan een bevriende joodse bank. In april 1940 liquideerde deze bank en kocht Van Beuningen de hele collectie. De doorverkoop van Van Beuningen, datzelfde jaar, van een deel van de collectie aan de nazi's staat in de Nederlandse catalogus alleen globaal beschreven. Maar de exacte toedracht werd omzeild.'

Niemand wist wat de waarheid was. Alles was totaal blanco. Ik ben zoetjesaan – eerst samen met mijn neef, maar later alleen – op onderzoek uitgegaan. Ik heb me in de zaak vastgebeten. Wat hielp was dat ik kunstenaar was. Een kunstenaar moet zelf de discipline opbrengen om iets voor elkaar te krijgen – en wat hij voor elkaar wil krijgen moet zo goed mogelijk zijn.

Ik was zelf kunstenaar met redelijk succes. Het Stedelijk Museum heeft werk van mij in zijn collectie, ik hoorde tot de eerste lichting videokunstenaars in Nederland. Drie jaar geleden was werk van mij te zien op de grote overzichtstentoonstelling Conceptuele Kunst uit de jaren zestig en zeventig in het Stedelijk.

De laatste vijftien jaar maak ik geen kunst meer, daar heb ik vanwege dit onderzoek geen tijd meer voor. Ik heb nooit spijt van die 'beslissing' gehad. Ik rolde erin, raakte door het onderzoek gefascineerd. Gefascineerd zijn is goed genoeg – wat wil je in het leven nog meer?

Ik reis er de halve wereld voor rond. Ik heb contacten met andere erfgenamen die ook oorlogskunst claimen – Goudstikker en Gutmann waren goede vrienden van mijn grootvader. Bij Gutmann ging hij een week voor hij stierf de laatste kievitseieren van het jaar eten. Ik heb contact opgebouwd met leden van restitutiecommissies in Groot-Brittannië en Duitsland, ik werk archieven door en schrijf artikelen over mijn grootvaders collectie. Mijn onderzoekingen leiden tot andere inzichten over de Koenigs-collectie dan het verhaal dat de Nederlandse overheid naar buiten brengt.

Het Bundesarchiv in Koblenz is het mooiste archief voor roofkunst. Ik vond er negentig brieven over de doorverkoop van de collectie door Van Beuningen aan de nazi's. Uit die brieven blijkt dat Van Beuningen vrijwillig en op eigen initiatief aan de Duitsers verkocht. Het is dus niet correct, zoals de Nederlandse overheid neutraal beweert, dat de Duitsers delen van de Koenigs-collectie "afsplitsten". Van Beuningen had een actieve rol. Nog voordat hij in april 1940 de collectie had aangekocht, stuurde hij zijn schoonzoon naar Duitsland om na te gaan of hij delen van de Koenigs-collectie met winst kon doorverkopen. De joodse bank en Koenigs wisten niet beter dan dat Van Beuningen handelde ten behoeve van Museum Boijmans, en dat de collectie veilig en in haar geheel in het museum terecht zou komen. De minimale vraagprijs van één miljoen gulden, waarvoor Van Beuningen 2761 tekeningen en twaalf schilderijen kreeg, was daarnaar.

De Koenigs-tekeningen zijn Holocaust-loot. Mijn grootvader had een lening bij een joodse bank. Die bank liquideerde in april 1940. Op dat moment vertegenwoordigde de collectie joods vluchtkapitaal. Volgens het pandrecht van toen had de bank de collectie alleen mogen veilen. Maar om de eigenaren tegemoet te komen – mijn grootvader was met ze bevriend en bovendien: wie was er op dat moment in een veiling geïnteresseerd – gaf hij hun het recht om onderhands te verkopen. Had hij een lening gehad bij de Amsterdamsche, Rotterdamsche, de Twentsche Bank of de Nederlandsche Handelsmaatschappij, dan was er niets gebeurd,

dan was zijn collectie niet verkocht. In plaats daarvan kocht Van Beuningen dus joods vluchtkapitaal en verkocht dat door aan de man voor wie de bank vluchtte. Mijn grootvader en de bank hadden nooit aan Van Beuningen verkocht als ze geweten hadden dat hij bezig was met doorverkoop aan de nazi's.

Mijn grootvader was een fel tegenstander van het nazi-regime. Hij was Duitser, maar hij liet zich in 1939 tot Nederlander naturaliseren. In het archief van het Foreign Office in Londen liggen documenten waaruit blijkt dat mijn grootvader inlichtingen gaf aan de geallieerden over de Duitsers. Vanwege zijn financiële werkzaamheden had hij veel contacten in Duitsland. Alles wat Hitler kon ondermijnen – economische informatie, maar ook informatie over de nieuwste Duitse wapens – speelde hij door aan de geallieerden. Mijn grootvader is in 1941 op het station in Keulen onder de trein geduwd en verongelukt. Er zijn veel aanwijzingen dat hij is vermoord.

In 1997 heb ik een claim ingediend op de gehele collectie. Dat zijn zowel de tekeningen als de schilderijen, zoals ze destijds door mijn grootvader bij Museum Boijmans in bruikleen zijn gegeven. Op het moment dat de bank liquideert alleen vanwege nazi-dreiging, zijn alle handelingen die daaruit voortvloeien nietig. Een van die eerste handelingen was de verkoop van de Koenigs-collectie. Mijn claim is afgewezen. Er is een restitutiecommissie opgericht, die opnieuw mijn claim heeft onderzocht. Ook deze commissie heeft een voor mij negatief advies uitgebracht. Medy van der Laan, staatssecretaris van Cultuur, nam dit advies over. Dat was teleurstellend. Ik had meer van het onderzoek verwacht. Volgens de Restitutiecommissie was er geen sprake van oorlogsdreiging, ook niet in april 1940.

De Restitutiecommissie heeft het geijkte regeringsstandpunt ingenomen: "De oorlogsdreiging die leidde tot de liquidatie van de joodse bank, is geen argument voor Koenigs." Dit wordt verder niet onderbouwd. Daarom ga ik door. Ik vind dat geen gevecht tegen windmolens, het gaat mij om de eer van mijn grootvader.'

Ik wil alles bij elkaar brengen. Alle 2761 tekeningen en 47 schilderijen samenvoegen, ook de tekeningen uit de Stichting Museum Boijmans. Ze permanent onderbrengen op een plek zoals de villa van Christiaan Braun dat was aan het Museumplein. Dat hoop ik. Dat is mijn Koenigs-droom.

[Info](#)

[Credits](#)

MICHIEL VAN NIEUWKERK

Copyright © 2005 Weekbladpers Tijdschriften (Ja)